

METODOLOGICKE ZDROJE FENOMENOLOGICKEJ DEZINTERPRETÁCIE PROBLÉMU VÝCHODISKA VEDECKÉHO POZNANIA

JOZEF PIAČEK, Katedra marxisticko-leninskej filozofie FFUK, Bratislava

PIAČEK, J.: Methodological Sources of Phenomenological Misinterpretation of the Problem of the Basis of Scientific Knowledge. *Filozofia* 35, 1980, No. 4, p. 405—417

The author analyses critically the method used by the founder of phenomenological philosophy, E. Husserl, in the research of original basis of scientific knowledge [called by Husserl "life-world"]. He shows it was Husserl's subjective idealist presupposition of transcendental subjectivity which lead Husserl to misinterpretation of the original basis of scientific knowledge.

1. *Expozícia problému.* Ako skutočné východisko (wirklicher Ausgangspunkt) vedeckého poznania odhalil Karol Marx ľudí v procese ich empiricky pozorovaného vývoja v určitých podmienkach. Ako skutočné, pôvodné, prvotné východisko vedeckého poznania možno označiť len to, v čom možno empiricky pozorovať prakticky činné uplatňovanie sa ľudí, praktický vývojový proces spoločenských indivíduí z mäsa a krvi. Ani na okamih tu pravda nejde o to, že pôvodné východisko vedeckého poznania by sa redukovalo na aktivitu nejakých čisto biologicky pojatých indivíduí a na čisto prírodné podmienky ich aktivity. Zdôrazňuje sa tu však, že tu ide o aktivitu, ktorej prvým historickým akordom nebolo zabezpečenie duchovnej, ale *telesnej* existencie, a nie v spoločensky zvlúdených, lež v drsných prírodných podmienkach. Marxisticko-leninská filozofia ani neabstrahuje od týchto prírodných základov, t. j. telesnej ustrojenosti ľudských indivíduí a prírodných podmienok, do ktorých sú postavené, ale ani ich neabsolutizuje.

V pôvodnom východisku poznania Marx vydělil 1. skutočné indivíduá, 2. ich činnosť a 3. materiálne podmienky ich života, a to jednak 3. a) tie, ktoré boli pred nimi a 3. b) tie, ktoré vytvorili svojou vlastnou činnosťou. Toto pôvodné východisko vedeckého poznania zahrnuje aj ideálnu činnosť, a to tak, že „sa najprv bezprostredne prelína s materiálnou činnosťou a s materiálnym stykom ľudí“. [13, s. 29] K tejto situácii, v ktorej sa rodí a ďalej odohráva každá forma duchovnej produkcie ľudí (a teda i vedecké poznávanie sveta), však pristupuje materialisticky, t. j. tak, že za prvotné v nej pokladá materiálne (= to, čo je mimo a nezávisle od vedomia), a to jednak materiálne podmienky a prírodu vôbec, jednak materiálne pretváranie prírody. „Ľudia produkujú svoje predstavy, idey atď., ibaže skutoční, konajúci ľudia, podmienení určitým vývojom svojich výrobných síl a im zodpovedajúcich stykov až po ich najrozvinutejšie formy. Vedomie nemôže byť nikdy ničím iným než

vedomým bytím a bytie ľudí je ich skutočný životný proces.“ (13, s. 29) Tento skutočný životný a historický proces predstavuje teda základ a existenčné médium každej formy poznania až po vedecké poznanie. Pri analýze špeciálne *vedeckého* poznania treba podľa toho brať do úvahy vzťah vedeckého poznania k *celému* jeho východisku s jeho materiálными aj ideálnymi aspektami, t. j. okrem iného aj s tým, čo sa označuje ako „mimovedecké“ poznanie.

Mnohohrstvovosť a mnohostrannosť vzťahu medzi vedeckým poznaním a celým jeho skutočným východiskom tak, ako sme ho tu načrtli na základe parafrázy známych miest z *Nemeckej ideológie*, predstavuje možnosť jeho najprotikladnejších interpretácií, ktorých paleta leží medzi dvoma krajnými pólmi — materializmom a idealizmom. O tom, k akej interpretácii v dejinách filozofie dochádza, rozhoduje celý rad faktorov, z ktorých leninská klasifikácia okrem iného vydeľuje aj triedu teoretických zdrojov špeciálne idealistickej dezinterpretácie a v rámci tejto triedy neobyčajne závažnú skupinu logicko-metodologických zdrojov idealistického chápania (v našom prípade) vzťahu medzi vedeckým poznaním a pôvodným východiskom vedeckého poznania.

Jednu z najvýznamnejších idealistických koncepcií vzťahu medzi vedeckým poznaním a pôvodným východiskom vedeckého poznania (ďalej budeme používať skratku „PVP“) v buržoáznej filozofii dvadsiateho storočia predstavuje Husserlova fenomenologická koncepcia, ktorá vzťah medzi nimi redukuje „na omnoho užšiu a odvodenú otázku spojenia *dvoch typov vedomia* tvoriacich aspekt dvoch foriem ‚duchovného‘ postoja“, ako správne zdôraznila sovietska filozofka N. V. Motrošilova. (14, s. 509) Treba súhlasiť s Motrošilovej názorom, že aj Husserl uznáva závislosť vedeckého poznania (a vôbec vedeckého osvojovania si sveta človekom) od základnejšej a podstatne širšej sféry osvojovania si sveta človekom. Tento Husserlov názor sa stal dokonca jedným z hlavných podnetov vedúcich k snahám zotrieť hranice medzi fenomenologickým a marxisticko-leninským chápaním pôvodného východiska poznania a tým aj jedným zo zdrojov fenomenologicko-existencialistickej vetvy revízie marxisticko-leninskej filozofie. Preto je potrebné uvedomiť si a čo naj dôslednejšie preskúmať to, že Husserl vykladá vzťah medzi vedeckým poznaním a PVP „ako závislosť vedeckého poznania od ‚významnejšieho‘, vyššieho (čo do hodnoty) spôsobu ‚predvedeckého‘, presnejšie, ‚mimovedeckého‘ vedomia, ktoré obsahuje súhrn bezprostredných ‚evidencií‘. Toto vedomie a z neho vyplývajúcu formu postoja, formu konania, nazýva Husserl ‚životným svetom‘ (Lebenswelt).“ (14, s. 509)

Táto stať, ktorá je upravenou kapitolou rozsiahlejšej práce, má byť príspevkom k odhaleniu metodologických zdrojov Husserlovho zúženia otázky vzťahu medzi vedeckým poznaním a PVP a jej subjektívno-idealistického riešenia, pričom budeme akcentovať predovšetkým Husserlovu dezinterpretáciu pôvodného východiska vedeckého poznania (v Husserlovom slovníku „životného sveta“).

2. K spoločným črtám Husserlových postupov vedúcich k dezinterpretácii PVP. Súbor týchto postupov sa označuje ako „fenomenologická metóda“, v ktorej možno rozlíšiť tri štádiá alebo okruhy: a) metódu nazerania podstaty; b) fenomenologickú redukciu a epoché; c) intencionálnu analýzu. Treba upozorniť, že jednak na báze týchto skupín postupov, ktoré vypracoval Husserl, jednak opierajúc sa o širšiu tradíciu nemeckého idealizmu najmä z okruhu filozofie života, bol neskôr vypracovaný aj ďalší, štvrtý súbor postupov, ktoré sa dnes zahrnujú do fenomenologickej metódy, označovaný ako „fenomenologická hermeneutická interpretácia“. Ním sa tu vzhľadom na vymedzený rozsah state zaoberať nemožno.

Poradie, v ktorom tu uvádzam okruhy fenomenologickej metódy, zodpovedá Husserlovmu náčrtu v prednáškach *Základné problémy fenomenológie* z r. 1910/11 (6) a tohto poradia sa Husserl v podstate pridržal až do konca života: zreteľne sa črtá napr. aj v jeho *Kríze európskych vied*. (11)

K spoločným črtám všetkých postupov možno priradiť reflexívnosť, analytickosť a deskriptívnosť — rozoberme teda najprv tieto aspekty fenomenologickej metódy.

Reflexiu Husserl chápe ako súhrn aktov vedomia, v ktorých sa prúd zážitkov v celej svojej rozmanitosti a so všetkými súčasťami a momentami (tzv. intencionáliami) stáva evidentným spôsobom postihnuteľným a analyzovateľným. (9, s. 147) Prechod od jedného stupňa (okruhu) deskriptívnych a analytických postupov k druhému Husserl chápe ako „de-naivizáciu“, ako radikalizáciu fenomenologickej reflexie, t. j. ako prienik do čoraz hlbších vrstiev fungujúcej intencionality transcendentálnej subjektivity, pričom sa snaží korigovať výťažky predchádzajúceho postupu v zmysle priebežného odstraňovania „naivných predsudkov“. Tým sa vytvára zdanie sebaopotvrdzovania sa fenomenologického zostupu do transcendentálnej subjektivity, zdanie dôkazu, že skutočne tým posledným, všezakladajúcim je práve jej fungujúca intencionalita.

Domnievam sa, že o tejto zdanlivosti tu možno hovoriť preto, lebo Husserl na začiatku nepostavil *hypotézu* transcendentálnej subjektivity (a to možno vysloviť ešte pred úvahou o tom, či by takáto hypotéza vôbec bola správna), ale naivne, nekriticky, t. j. v protirečení so svojou vlastnou požiadavkou kritickosti prijal ako hotovú vec, že základom, na ktorom sa rozvíja odhaľovanie sveta človeku, je transcendentálna subjektivita.

Teda filozofická pozícia, ktorú Husserl zaujal ešte pred explicitnou formuláciou problému pôvodného východiska vedeckého poznania, už viedla k stotožňovaniu PVP s ideálnou „náplňou“ vedomia, pretože predmet fenomenologickej metódy od začiatku chápal „ako imanentnú a potiaľ adekvátnu danosť vedomého diania vo fenomenologickej reflexii“. (4, s. 132) Subjektívno-idealisticky pochopenú ideálnu „náplň“ vedomia

podrobuje potom Husserl ďalším fenomenologickým procedúram, predovšetkým analýze.

Fenomenologická analýza u Husserla začína obvykle rozlišovaním (Distinktion, Unterscheiden) medzi jednotlivými významami slov. Hneď na začiatku druhého dielu *Logických skúmaní* sa zamýšľa nad rôznymi významami slova „znak“ (Zeichen), pričom ako prvé uvádza rozlíšenie medzi znakmi, ktoré sa síce vzťahujú na označované, no nevyjadrujú nijaký význam, to sú tzv. príznaky (Anzeichen) a znakmi, ktoré vyjadrujú význam, to sú „výrazy“ (Ausdrücken). Hľadanie takýchto významových rozdielov a odtieňov dokonca do takej miery, že Wundt neváhal označiť Husserla za oživovateľa scholasticizmu (Husserl napr. rozlišuje až trinásť významov výrazu „predstava“ [8, I., s. 499—505]), malo za cieľ určiť význam termínov, odstrániť ekvivokácie a znamenalo „len prípravu k štúdiu referentov, t. j. fenoménov mienených týmito výrazmi. Fenomenologická analýza je tak analýzou fenoménov samých, nie výrazov, ktoré sa týkajú fenoménov.“ (16, II, s. 669) Skutočne, Husserl rýchle prechádza ku skúmaniu vyjadrovaného obsahu (ausgedrückte Inhalt), pričom rozlišuje tieto obsahy: 1. zmysel (Sinn) (u Husserla: „Sinn“ = „Bedeutung“); 2. vyplňujúci zmysel (erfüllender Sinn); 3. predmet (Gegenstand) (to, čo Frege označuje termínom „Bedeutung“). (8, II, s. 52, 53)

Uvedené rozlíšenia majú veľký význam pre pochopenie ďalších fáz fenomenologickej metódy, a to najmä s ohľadom na výskum PVP, pretože PVP sa Husserlovi ukáže práve ako zmysel alebo súbor zmyslov, ktorý je daný vopred (apriórne) a vopred istým spôsobom, t. j. „naivne“ alebo „kriticky“ chápaný.

Z tohto hľadiska treba upozorniť na jednu doposiaľ menej zohľadňovanú Husserlovu dištinkciu, na rozlíšenie medzi tým, čo označuje ako „Bedeutung“ a tým, čo označuje ako „Bedeutsamkeit“, o čom pojednávajú §§ 26—28 Husserlových *Logických skúmaní II.* (8, II, s. 79—91) „Bedeutung“ je tu objektívnym obsahom výrazu, majúci ideálnu jednotu (ideale Einheit), kým „Bedeutsamkeit“ sa týka oznamovacej (kundgebende) funkcie výrazu a je v Husserlovom chápaní čímsi subjektívnym, manifestujúcim subjektívne procesy subjektu a kolísajúcim (schwankende). V *Logických skúmaniach* Husserl preferuje objektívny význam a na tomto pojme buduje svoju „čistú logiku“: „V skutočnosti má čistá logika tam, kde pojednáva o pojmoch, súdoch, úsudkoch, do činenia výlučne s týmito *ideálnymi* jednotkami, ktoré tu nazývame *významy*...“ (8, II, s. 91—92) Neskôršie už pri explicitných analýzach PVP berie do úvahy aj onú „kolísajúcu“ subjektívno-relatívnu významovosť (Bedeutsamkeit), pričom je dosť pravdepodobné, že pod spätným vplyvom svojho žiaka Heideggera, ktorý „Bedeutsamkeit“ chápal ako to, čo svet znamená pre človeka, ako to, „čo vytvára štruktúru sveta“ čiže štruktúru toho, v čom už tu-bytie ako také vždy je a s čím je človek oboznámený skôr, než odhalí akékoľvek súcno. (3, s. 87) Z uvedeného

ho by vyplynulo, že „Bedeutsamkeit“ je predchodkyňou „Vorbekanntheit“ (predbežnej oboznámenosti) so svetom, ktorá predstavuje jeden z hlavných pojmov Husserlovej koncepcie PVP.

Významový (= zmyslový) komplex, ktorý Husserl začal pod vplyvom Avenaria nazývať najprv „prirodzený svet“ (natürliche Welt) a neskôr ako „životný svet“ (Lebenswelt), sa ďalej analyticky vyšetruje, pokiaľ ide o jeho konštitúciu v aktoch vedomia. PVP sa tak v rámci fenomenologickej analýzy stáva predmetom skúmania predovšetkým ako súbor vyjadrovaných obsahov, ktorých zdroj sa bude hľadať v aktivitách vedomia.

Štúdium Husserlových textov ukazuje, že jeho fenomenologická analýza neprekračuje rámec klasifikačnej a vzťahovej analýzy. Za ústredný vzťah považuje koreláciu medzi aktami vedomia a jednotkami mienenými v týchto aktoch. Kauzálnu analýzu Husserl nemôže pripustiť, pretože by to znamenalo opustiť subjektívno-idealistický predpoklad totožnosti PVP s významovým univerzom majúcim predsa ideálnu povahu, ako aj nevyhnutnosť prijať predpoklad skutočnosti jestvujúcej mimo a nezávisle od tohto významového univerza, čiže tej materiálnej skutočnosti, ktorej odrazom je významové univerzum. Aj o Husserlovi možno analogicky s kritickou úvahou V. Filkorna o pozitivizme (2, s. 36) povedať: Ak súbor daností predstavujúcich PVP sa stotožní len s tým súborom daností, ktoré predstavujú poznatkový, resp. širšie významový materiál, čiže s tým, čo sa vyskytuje iba vo vedomí a v závislosti od neho, tak nemá zmysel hľadať niečo, čo je za týmto materiálom, čo ho zapríčiňuje. Takisto sa na Husserla vzťahuje poznámka, že filozofia a špeciálne vedy „sa musia uspokojiť spájaním toho, čo je *dané* v našej skúsenosti“. (2, s. 36) A pokiaľ aj Husserl skúma — na rozdiel od pozitivistov — pramene tejto skúsenosti, tak ich zasa len nenachádza mimo vedomia. Nie je to už, pravda, vedomie v chápaní empiristov, ale vedomie transcendentálne, z ktorého dna údajne „prýšti“ nielen všetko, čo o svete vieme a môžeme vedieť, ale dokonca aj samo bytie sveta. Toto „posledné dno“ Husserl charakterizuje ako „*v sebe uzavreté*“ (podč. J. P.) univerzum, v ktorom sa otvára všejednota najposlednejšej fungujúcej a výkonnej subjektivity, ktorá má vysvetliť bytie sveta platiaceho pre nás ako prirodzený horizont nášho života“. (11, s. 169) Husserlovo vypracúvanie myšlienkového prechodu všetkými stupňami fenomenologickej metódy skúmania PVP sa nesie v duchu tejto idey.

S Husserlovým chápaním a používaním v reflexii uskutočňovaných analytických postupov súvisí aj spôsob, akým chápe a používa *deskriptívne postupy*, ktoré podobne ako analýza a reflexia prenikajú všetkými fázami fenomenologickej metódy.

Husserlova fenomenologická deskripcia nesie pečať jednak pozitivistického chápania deskripcie, vytvoreného na pozadí nominalisticko-empiristickej tradície (J. S. Mill), jednak tzv. morfológicko-ontologického chápania opisu, vychádzajúceho z Goetheho antinewtonovského

postulátu neskršľovať skutočnosť abstraktnými kategóriami vnášanými zvonku, ale brať ju takú, akú ju vidíme, t. j. v celej jej zmyslovo-konkrétnej mnohotvárnosti. [12, s. 199]

Opisovanie (deskripciu) Husserl chápe ako uvádzanie údajov získaných v reflexii analýzou vedomého diania nazývaného prúd zážitkov (Erlebnisström) alebo prúd vedomia (Bewusstseinsström). Husserl sa pritom bezprostredne inšpiruje Brentanovou deskriptívnou psychológiou, ktorá rozlišuje medzi fyzickými a psychickými fenoménmi a za kritérium rozlíšenia vyhlasuje intencionálnu (zameranostnú) povahu posledných. Husserl však odmieta psychologickú interpretáciu týchto pojmov, odmieta akýkoľvek dualizmus, pripúšťajúci aj existenciu čohosi nezávislého od vedomia. „Zariaďuje sa“ v imanentne pochopenej sfére vedomia, rozlišujúc v nej na jednej strane oblasť noetického, na druhej strane oblasť noematického, na ktoré sa noetické zameriava. Zaznamenávanie údajov sprevádzajúce reflexívno-analytický prienik do noetických štruktúr vedomia nazýva noetickou deskripciou (noetische Beschreibung) a registráciu údajov o noematických štruktúrach označuje ako noematickú deskripciu (noematische Beschreibung). [5, s. 320]

Pri tejto deskripcii, ako Husserl výslovne uvádza, nejde o verbálnu jednoznačnosť, získanú rozlišovaním medzi prázdnyimi významami slov, ktoré už máme k dispozícii, ale o ich prispôsobovanie (Anpassung) podstatám, ktoré v reflexii extrahovalo a odlišilo od všetkého kontaminujúceho (Mitverflochtenen) analytické štúdium. [10, s. 55] Problematika podstat sa však už týka prvého relatívne uzavretého komplexu postupov fenomenologickej metódy, ktorý sme na začiatku tohto paragrafu uviedli pod názvom „metóda nazerania podstaty“.

3. *Metóda nazerania podstaty čiže Husserlov prechod od empirického k apriórnemu postoju k PVP.* Hovorili sme už o tom, že súbor predmetností tvoriacich PVP Husserl interpretoval čisto ako súbor určitých významových jednotiek. Túto zásadnú poznámku treba mať na zreteli, keď pristupujeme k rozboru Husserlovej metódy nazerania podstaty. V súbore predmetností [= typov predmetov] tvoriacich PVP Husserl rozlišoval „reálne“ a „ideálne“ predmetnosti; jedny aj druhé sú však, ako hneď uvidíme, *závislé* od vedomia.

Tzv. reálne predmety (reale Gegenstände), ktoré Husserl označuje aj ako „zmyslové predmety“ (sinnliche G.), sú podľa neho jednotlivé predmety tzv. individuálneho alebo zmyslového nazerania. Nie sú však nezávislé od vedomia, ale naopak, *konštituuju sa* v „jednostupňovom akte individuálneho nazerania“. [8, II. 1, s. 145–146] Druhou skupinou sú „ideálne predmety“, ktoré sa na rozdiel od „reálnych“ konštituuju v syntetických aktoch založených na aktoch individuálneho nazerania. Táto skupina sa ďalej rozpadá na „kategoriálne“ a „eidetické“ predmety. „Kategoriálne“ predmety sú formy stvárňovania výsledkov individuálnej nazeracej aktivity vedomia, „eidetické“ predmety sú zasa tým všeobecným v „reálnych“ predmetoch, čo sa podľa Husserla chápe a konštituu-

je ako invariant obmieňania spôsobu javenia sa „reálnych“ predmetov. O toto rozčlenenie sa opiera Husserlova „metóda nazerania podstaty“ (Methode der Wesensschau).

V období, keď Husserl explicitne formuloval svoje chápanie problému PVP, mala preň táto metóda len funkciu prvého kroku. Husserl sám kritizoval jej absolutizáciu, ako sa s ňou stretávame aj uňho samého v starších prácach a u niektorých jeho nasledovníkov a kde sa okrem toho fenomenologická metóda a fenomenológia vôbec stotožňovala s touto metódou. Pri kritike Husserla sa preto nestačí obmedzovať — ako sa s tým neraz stretávame — len na jeho koncepciu nazerania podstaty, hoci sama je plne na mieste. Husserl totiž nikdy nezjednotil svoje rôzne chápania výrazov „Wesen“ (= eidos = esencia = podstata), „všeobecné“ a „Wesensschau“. Okrem toho zastával idealistické a metafyzické stanovisko, podľa ktorého pojem (všeobecný pojem) nie je odrazom všeobecného mimo a nezávislého od vedomia.

Husserl koncipoval svoju metódu nazerania podstaty ako trojstupňovú operáciu. Predovšetkým išlo o fixáciu nejakého predmetu ako „toto tu“ (Dies-da). Nešlo tu, pravda, znovu pripomínam, o predmet ako čosi nezávislé od vedomia, ale vlastne o zložku významovej náplne vedomia. „Toto tu“ sa pozornosťou reflektujúceho vedomia vyníma v tejto fáze uskutočňovania metódy nazerania podstaty z jeho kontextu. „Toto tu“ teraz podľa Husserla reflektujúce vedomie má názorne pred sebou, no len ako nejaké „Čo“ (Was).

Úlohou druhého štádia, tzv. štádia ideácie je urobiť predmetom reflexie túto doposiaľ neidentifikovanú podstatu predmetu označenú ako „Čo“. Nejde tu pritom ešte o nazretie, spoznanie tejto samej podstaty, ale len o jej prázdne mienenie, t. j. mienenie nevyplnené názorom všeobecného.

K vyplneniu prázdneho mienenia podstaty názorom všeobecného dochádza až v treťom štádiu metódy nazerania podstaty, v tzv. eidetickej variácii. Táto operácia spočíva vo fantazijnom obmieňaní získaného v predchádzajúcich štádiách, ktorého podstata sa po uskutočnení variácie prezentuje ako invariantné jadro. Až v tomto štádiu dochádza podľa Husserla k poznaniu podstaty daného predmetu, k „vyplneniu“ jej „prázdneho mienenia“. (1, s. 57 an.)

Cieľom metódy nazerania podstaty je podľa Husserla odhaliť v totalite prezentujúceho sa PVP predmetné, zmyslové jadrá ako oporné body pre ďalšie fázy fenomenologickej metódy, tzv. vodidlá (Leitfaden), aby sa potom v sústredení na ne prešlo k výskumu ich zdroja. Ak Husserlovi interpretátori upozorňujú, že tu ide o rozlíšenie podstatného a nepodstatného v totalite prezentujúceho sa PVP, ako napr. G. Brand (1, s. 59), tak treba dodať, že tu môže ísť jedine o odhalenie podstaty na úrovni *zmyslovo-konkrétneho*, že v žiadnom prípade sa týmto spôsobom nedá prekročiť úroveň fenomenalistického pertraktovania problému podstaty. Na rozdiel od fenomenologickej redukcie významu termínu „kon-

krétne“ na zmyslovo konkrétne rozlišuje marxisticko-leninská filozofia navyše „objektívno-konkrétne“ a „myšlienkovovo-konkrétne“, čo jej umožňuje, aby k totalite prezentujúceho sa PVP pristupovala na kvalitatívne vyššej dialektickomaterialistickej úrovni a nezostala len pri vágnom pojme skúsenosti ako fenomenológia.

V [6, s. 128 an.] sa v súvislosti s fenomenologickým rozlíšením podstatného a nepodstatného hovorí o prechode od „empirického postoja“ k „apriórnemu“. V empirickom postoji k PVP, ktoré tu Husserl označuje ako „prirodený svet“, možno podľa Husserla uskutočňovať len faktickú analýzu PVP tak, ako ju podal napr. Avenarius. V apriórnom postoji získanom metódou nazerania podstaty možno naopak tematizovať apriórnu ideálnu štruktúru PVP, čiže štruktúru mimo priestoru, času a existencie; táto štruktúra potom predznamenáva smer, ktorým sa bude uberať Husserlova intencionálna analýza. Tým si však fenomenológia iba zvýši už aj tak existujúce bariéry, ktoré jej stoja v ceste k správne- mu pochopeniu PVP. K rozboru aktivít vedomia, ktoré sú podľa Husserla zodpovedné za to, že PVP sa nám prezentuje, možno totiž podľa neho pristúpiť až po vyradení samej tézy existencie sveta mimo nášho vedomia obsiahnutej v prirodzenom postoji, v ktorého rámci sa doposiaľ pohybovalo fenomenologické uvažovanie.

4. *Fenomenologická redukcia a epoché. Prechod k transcendentálnemu postoju k PVP.* Fenomenologická redukcia a epoché, ktoré Husserl považoval za rozhodujúci krok na svojej ceste k pochopeniu PVP, sa opiera o jeho tzv. princíp všetkých princípov: Každý originálne dávajúci názor je oprávneným zdrojom poznania; všetko, čo sa nám v „intuícii“ originálne, takpovediac vo svojej telesnej skutočnosti ponúka, treba brať jednoducho tak, ako sa nám to ponúka; ale tiež len v medziach, v ktorých sa to takto ponúka, nás nemôže zmiast nijaká mysliteľná teória. Vidíme, že každú pravdu tejto teórie — pokračuje Husserl — možno vytvoriť len z týchto originálne sa prezentujúcich daností. Každá výpoveď, ktorou dávame výraz iba týmto danostiam a z nich explikovaným významom, je absolútnym začiatkom, ktorý je v pravom zmysle slova povolaný stať sa základom, princípom. (9, s. 43—44) Operácie vychádzajúce z tohto princípu možno všeobecne nazvať návratom k tomu, čo je samo dané, k veciam samým, ako hovorí heslo, ktoré si Husserl vytýčil takmer na začiatku svojej mysliteľskej dráhy: „Zu den Sachen selbst!“ Tento „návrat“ má podľa Husserla dve stránky: „pozitívnu“ a „negatívnu“. Pozitívny aspekt predstavuje „fenomenologická redukcia“ ako vlastné „sprístupňovanie“ (Erschliessen-von) vecí, negatívny aspekt predstavuje „fenomenologická epoché“ ako uzátvorkovanie (Einklammerung), zdržanie sa (Sich-Enthalten), vyradenie (Ausschalten) všetkého, čo nie je „vecou samou“. (1, 62)

Podľa Husserla treba najprv vyradiť platnosť objektívnych vied (v tzv. epoché od objektívnych vied) a potom treba uskutočniť transcendentálnu epoché a redukciu. Oba stupne Husserl naznačil už v *Zá-*

kladných problémoch fenomenológie. (6) S ich podrobnou charakteristikou sa stretávame v *Krisis*, na ktorú sa teraz zameriame.

Podstata epoché od objektívnej vedy spočíva v zdržaní sa akejkolvek účasti na poznatkoch objektívnych vied, v zdržaní sa sledovania špeciálnovedeckých záujmov, vo vyradení platnosti objektívnej vedy (11, s. 160), v zabránení si skúmať PVP prostriedkami tejto vedy, pretože ona sama už predpokladá PVP ako sféru predvedeckého a predlogického apriori. (11, s. 164) Ide tu pritom o vyradenie *platnosti* vied, zdôrazňuje Husserl, nie o to, aby sa od nich abstrahovalo: „Vedy a vedci sú i naďalej tým, čím boli prv (t. j. pred epoché od objektívnej vedy, J. P.), sú to fakty v jednotnom súvislom celku vopred daného prirodzeného sveta nášho života, ale je tu rozdiel v tom, že my sami v dôsledku epoché nevystupujeme ako spoluzáujemci, ako spolupracovníci a pod.“ (11, s. 158) V tejto fáze epoché, ktorá „by sa sprvu dala prirovnať obráteniu na vieru“ (11, s. 160), sa vytvára v človeku „zvláštne habituálne záujmové zameranie s určitým pracovným postojom, ku ktorému patrí aj ‚pracovná doba‘“. (11, s. 158) Veda, ktorú Husserl chápe ako zvláštny druh účelových činností a účelových úkonov vo svete, tak i naďalej „patrí do univerzálneho rámca životného sveta, do ktorého sa vlievajú všetky výkony a ktorého stálym komponentom sú všetci ľudia a ich tvorivé aktivity a schopnosti“. (11, s. 160 pozn.) Tento univerzálny rámec Husserl chápe ako „priestoročasový svet vecí, tak ako vo svojom predvedeckom a mimovedeckom živote o nich máme skúsenosť a ako vieme, že za týmito vecami, ktoré sme už empiricky dajako spoznali, sú ďalšie, o ktorých môžeme mať skúsenosť. Máme horizont sveta ako horizont možných skúseností o veciach. Vecami rozumieme kamene, zvieratá, rastliny, ale i ľudí a ľudské výtvyry.“ (11, s. 161) Takáto charakteristika PVP by nemusela protirečiť jeho materialistickej koncepcii, keby ju Husserl nechápal teraz čisto „subjektívne relatívne“; keď totiž Husserl hovorí o priestoročasovosti PVP, tak tu podľa neho „nemôže byť ani reči o ideálnych matematických bodoch, o ‚čistých‘ priamkach, rovinách, o matematicky infinitezimálnej kontinuite vôbec, o ‚exaktnosti‘, ktorá patrí k zmyslu geometrického apriori. Telesá životného sveta, ktoré dobre poznáme, nie sú telesá v zmysle fyziky. Rovnako je to aj s kauzalitou,“ pokračuje Husserl, „a s priestoročasovosťou. Kategoriálna stránka životného sveta má rovnaké mená, ale akoby sa nestarala o teoretické idealizácie a hypotetické rekonštrukcie geometrov a fyzikov.“ (11, s. 162) Za formálne najvšeobecnejšiu štruktúru takto sfenomenologizovaného PVP Husserl potom vyhlasuje „vec a svet na jednej strane, vedomie vecí na druhej strane“, čím prechádza k druhému stupňu epoché — k epoché transcendentálnej.

Tento druhý stupeň epoché zahrnuje sfenomenologizovanie PVP, o ktorom sme doposiaľ hovorili a snaží sa ukázať, že už toto beztak neobyčajne sploštene chápané PVP nie je nič iné ako korelát a výsledok konštitutívnej aktivity tzv. transcendentálnej subjektivity. Husserlova

transcendentálna redukcia prenáša celé PVP na transcendentálny fenomén „svet“, ktorý nadobúda svoju platnosť a svoje bytie (!) vo výkonoch transcendentálnej subjektivity Husserlom chápanej ako čisté vedomie. Aktivitu tejto krajne subjektívno-idealistickej chápanej subjektivity podrobuje Husserl poslednej skupine procedúr zahrnovanej do fenomenologickej metódy — intencionálnej analýze.

5. *Intencionálna analýza a pokus o jej historizáciu u Husserla.* Husserl podal viacero výkladov intencionálnej analýzy; tu sa sústreďme na tú jeho koncepciu, od ktorej si sľuboval najviac — na tzv. historickú alebo genetickú analýzu sféry transcendentálnej subjektivity. Táto koncepcia priťahuje pozornosť marxistickej kritiky okrem iného aj preto, že — ako píše J. Zelený — Husserl sa v nej „blíži k princípu jednoty historického a logického“ (17, s. 183), čím nepriamo dokazuje obmedzenosť fenomenologického prístupu k PVP, nevyhnutnosť jeho prekonania.

Pri rozbere horizontovosti PVP, ako som ho označil napr. v (15), používal Husserl aj termín „adekvácia“, ktorým označoval vlastnosť aktov vyznačujúcich sa takou dokonalou prezentáciou súčastí PVP, že už jej ďalšie zdokonalenie je principiálne nemysliteľné. Podľa tohto ideálu by potom absolútne nepochybným (u Husserla = pravdivým) bolo to, čo je úplne a bezprostredne dané, alebo — ako hovorí Husserl — samodané (selbstgegebenes). Podľa Husserlovho výkladu však každá zložka prezentujúceho sa PVP obsahuje tak adekvátne, t. j. absolútne jasné a nepochybné, ako aj neadekvátne, t. j. nejasné, prípadne sprostredkované súčasti. Alebo ináč povedané, každú prezentáciu podľa Husserla nevyhnutne sprevádza aj aprezentácia, t. j. vedomie spoludanosť aj toho, čo je nejasné a skryté. Činnosť, ktorou sa odhaľujú zložky PVP a ktorou sa privádzajú k „jasnosti samodanosť“, nazýva Husserl overovaním (Bewährung, Bewahrheitung): „Jede Bewahrheitung ist eine zutage, zur Klarheit der Selbstgebung Bringen eines Verborgenen.“ (5, s. 201) Ním podľa Husserla dochádza k získaniu pravdy o svete, k jej „založeniu“ (Stiftung). Práve v tomto kontexte urobil Husserl pokus o „zhistorizovanie“ svojej metódy.

Výskumu „zakladania“, alebo ako ho označujú interpretátori Husserla (napr. Merleau-Ponty, G. Brand) — „inštituovania“ (institution) pravdy v historickom priereze sa Husserl venuje v štúdiu *O pôvode geometrie* (11, s. 383—410) a v niektorých ďalších rukopisoch súvisiacich s problematikou rozoberanou v (11). Husserl tu k PVP pristupuje ako k úhrnnému „výťažku“ (Erwerb) duchovných výkonov, ktoré sa rozširujú novými výťažkami duchovných aktov v pokračujúcom pracovnom úsilí. (11, s. 385) „Retrospektívny výskum“ nás podľa Husserla nevyhnutne musí napokon priviesť k prvotnému založeniu (Ur-Stiftung) pravdy, k jej nadobudnutiu v prvotných aktivitách človeka intendujúcich (= zameralých na) predmety okolitého sveta. (V tomto zmysle sa tu hovorí o „intencionálnej“ analýze). Toto „prvotné založenie“ dáva, podľa Husserla, svetu prvé pevné kontúry, ktorými naša skúsenosť získava zmysel, no

zároveň je otvoreným predznačením, ktoré neustále vyžaduje nové vyplnenie, nie však ako uspokojenie, lež ako opätovné rozšírenie vopred danej intencionality. [1, s. 100] Totalita prezentujúceho sa sveta a vôbec PVP sa musí — ak dobre rozumiem Husserlovmu textu — javiť podľa toho ako výsledok konštitutívnych a inštitutívnych aktivít čistého vedomia súborne Husserlom označovaných ako transcendentálna subjektivita. Na jednej strane tu máme aktivity vedomia na danom stupni historického vývoja, čiže tzv. konštitúciu sveta, na druhej strane prechod od jedného výťažku týchto aktivít k druhému s kontinuálnou syntézou, v ktorej „všetky výťažky naďalej platia, tvoriac totalitu tak, že v ktoromkoľvek okamihu je totálny výsledok akosi totálnou premisou pre výťažky na novom stupni“ [11, s. 386], čiže tzv. inštitúciu sveta. V PVP máme tak podľa Husserla neustále tradované „účelové útvary“, ktoré si robia nárok byť sedimentáciou pôvodného overenia a niest v sebe kedykoľvek aktualizovateľný zmysel pravdy. [1, s. 101]

Aj na tomto zaujímavom Husserlovom pokuse o historizáciu fenomenologického prístupu k pôvodnému východisku poznania sa možno presvedčiť o tom, že fenomenológia je *principiálne neschopná* odhaliť „posledné“ základy, na ktorých stojí vzťah vedeckého poznania k svetu. Aj pri „Urstiftung“, na ktorú sa tento Husserlov pokus odvoláva, ide zasa len o notoricky známy subjektívno-idealistický predsudok, že prvotným vzťahom človeka k svetu je nejaká forma duchovnej aktivity.

„Historizácia“ fenomenologickej metódy ani v najmenšom nenaštrbila železný kruh Husserlovho imanentizmu, v ktorého zovretí je jeho prístup k PVP. Pri rozbere každého okruhu postupov zahrnutých do „fenomenologickej metódy“ sme narážali na tvrdošijne sa uplatňujúci Husserlov transcendentalistický predsudok. Bez jeho odhalenia a metodologických konzekvencií, ktoré z neho vyplývajú, nie je možné podať vyčerpávajúcu kritiku fenomenologickej koncepcie vedeckého poznania a situácie, v ktorej sa toto poznanie rodí a vyvíja.

LITERATÚRA

1. BRAND, G.: Die Lebenswelt. Eine Philosophie des konkreten Apriori. Gruyter, Berlin 1971.
2. FILKORN, V.: Úvod do metodológie vied. SAV, Bratislava 1960.
3. HEIDEGGER, M.: Sein und Zeit. Niemeyer, Halle 1935.
4. HEINTEL, E. — ANZENBACHER, A.: Gegenstand. In: RITTER, J. (ed.): Historisches Wörterbuch der Philosophie. Bd. 3. Schwabe, Basel—Stuttgart 1974, s. 129—133.
5. HUSSERL, E.: Analysen zur passiven Synthesis. Aus Vorlesungen und Forschungsmanuskripten 1918—1926. Husserliana XI. Nijhoff, Haag 1966.
6. HUSSERL, E.: Aus der Vorlesungen „Grundprobleme der Phänomenologie“. Winter-

- semester 1910/11. In: Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. I. T.: 1905—1920. Husserliana XIII. Nijhoff, Haag 1973.
7. HUSSERL, E.: Erfahrung und Urteil. Untersuchungen zur Genealogie der Logik. Meiner, Hamburg 1972.
  8. HUSSERL, E.: Logische Untersuchungen. 2. Bde. Halle 1913—1921.
  9. HUSSERL, E.: Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. I. Bd. Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie. Niemeyer, Halle 1928.
  10. HUSSERL, E.: Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. III. Bd. Die Phänomenologie und die Fundamente der Wissenschaft. Husserliana V. Nijhoff, Haag 1952.
  11. HUSSERL, E.: Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie. Úvod do fenomenologické filozofie. Academia, Praha 1972.
  12. KUZNECOV, B. G.: Od Galileiho po Einsteina. Pravda, Bratislava 1975.
  13. MARX, K. — ENGELS, F.: Německá ideologie. SVPL, Bratislava 1961.
  14. MOTROŠILOVA, N. V.: Fenomenologija. In: BOGOMOLOV, A. S. et al. (red.): Sovremennaja buržuaznaja filosofija. Izd. Moskovskogo univ., Moskva 1972, s. 461—510.
  15. PIAČEK, J.: James' Konzeption der „Randgebiete“ und Husserls Horizontbegriff. Philosophica XIV—XV. SPN, Bratislava 1978, s. 221—229.
  16. SPIEGELBERG, H.: The Phenomenological Movement. A Historical Introduction. 2 Vols. Nijhoff, Hague 1969.
  17. ZELENÝ, J.: Marxistický a fenomenologický pohled na tzv. krizi věd. Filosofický časopis 1973, č. 2, s. 173—185.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЗИНТЕРПРЕТАЦИИ ПРОБЛЕМЫ ИСХОДНОГО ПУНКТА НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ

Йозеф Пиачек

В статье дается характеристика, а также критический разбор отдельных сторон и приемов феноменологического метода, который использовал основоположник феноменологической философии Э. Гуссерль при исследовании первоначального исходного пункта научного познания, называемого Гуссерлем „жизненный мир“. Целью его исследования было найти бесспорные основы научного познания. В статье показано, что эта попытка Гуссерля должна была потерпеть крах, так как феноменологический метод по принципиальным причинам не может определить первоначальный исходный пункт научного познания иначе, чем лишь как идеальное „содержание“ сознания, иными словами, не может правильно постичь условия самого существования этого содержания сознания, которые существуют вне сознания и независимо от него, т. е. являются материальными. Среди причин, по которым Гуссерль не мог преодолеть границы этого имманентизма, в статье подчеркивается главным образом его субъективно-идеалистическая предпосылка трансцендентальной субъективности.

DIE METHODOLOGISCHEN QUELLEN DER PHÄNOMENOLOGISCHEN
DESINTERPRETATION DES PROBLEMS DES AUSGANGSPUNKTES
DER WISSENSCHAFTLICHEN ERKENNTNIS

Jozef P i a č e k

Der Aufsatz bringt eine Charakteristik und eine kritische Analyse der einzelnen Seiten und Vorgänge der phänomenologischen Methode, die der Begründer der phänomenologischen Philosophie E. Husserl bei der Untersuchung des ursprünglichen Ausgangspunktes der wissenschaftlichen Erkenntnis, nach Husserls Bezeichnung „die Lebenswelt, angewandt hat. Husserls Untersuchung verfolgte das Ziel, unzweifelhafte Grundlagen der wissenschaftlichen Erkenntnis zu finden. Im vorliegenden Aufsatz wird aufgezeigt, dass Husserls Versuch notwendig scheitern musste, weil die phänomenologische Methode aus prinzipiellen Gründen den ursprünglichen Ausgangspunkt der wissenschaftlichen Erkenntnis nicht anders thematisieren kann, als nur einen idealen „Gehalt“ des Bewusstseins, also die Bedingungen der Existenz dieses Bewusstseinsgehaltes selbst, die ausserhalb des Bewusstseins und unabhängig von ihm, also materiell sind, nicht richtig begreifen kann. Von den Gründen, warum Husserl die Grenzen dieses Immanentismus nicht aufheben konnte, wird im Aufsatz insbesondere seine subjektiv-idealistische Voraussetzung der transzendentalen Subjektivität hervorgehoben.